

DOI: 10.31648/an.7436

ROSYJSKA I POLSKA RECEPCJA TWÓRCZOŚCI ROMANA SIENCZINA W LATACH 2001-2021

RUSSIAN AND POLISH RECEPTIONS OF ROMAN SENCHIN'S WORKS DURING 2001-2021

Katarzyna Jastrzębska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0336-307X>

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie / Jagiellonian University in Kraków

e-mail: katarzyna.jastrzebska@uj.edu.pl

Keywords: critical reception of a literary text, Roman Senchin, new realism, contemporary Russian literature, Russian pessimism

Abstract: This paper focuses on the Russian and Polish receptions of the works of Roman Senchin, a leading representative of the New Realism Trend in Russian literature. The writer's debut was his collection of short stories entitled *Athens Nights* (*Афинские ночи*), published in 2000. Since then, Senchin has written many works, including *The Yeltyshevs* (*Елтышевы*), published in 2009 and translated into several languages. His works are widely commented on, discussed, analyzed, and interpreted not only by Russian literary scholars, critics, and commentators of Russian cultural life, but also by Polish researchers investigating contemporary Russian literature. The article presents the views of literary critics and literary scholars concerning Senchin's works, as well as reflections on their typical or dominant features. Despite widely differing points of view, Russian literary critics agree that Roman Senchin is the most pessimistic contemporary Russian writer.

W niniejszym artykule proponuję przyjrzeć się twórczości Romana Sienczina, współczesnego rosyjskiego prozaika zaliczanego, obok Siergieja Szargunowa i Zachara Prilepina, do czołowych przedstawicieli drugiej fali nowego realizmu [Roman-Rawska 2020, 131] przez pryzmat opinii, które pod adresem jego twórczości prozatorskiej formułują przedstawiciele rosyjskiej krytyki literackiej

i z uwzględnieniem analiz oraz interpretacji polskich literaturoznawców, zorientowanych na badanie procesów zachodzących w literaturze rosyjskiej XXI wieku.

Impulsem do podjęcia tak sformułowanego tematu jest m.in. fakt, że od książkowego debiutu Sienczina minęło ponad 20 lat, co daje możliwość uchwycenia w relatywnie długim przedziale czasowym tych momentów jego pisarskiej kariery, którym towarzyszy wzmożone zainteresowanie rosyjskiej krytyki literackiej. Z kolei określenie kontekstów, w jakich twórczość Sienczina umieszczają polscy rusycyści literaturoznawcy, pozwala wskazać tematykę i problematykę, z którą najczęściej identyfikują jego pisarstwo. I chociaż w Polsce ukazał się, jak dotąd, przekład jednego utworu Sienczina, mowa o powieści zatytułowanej *Rodzina Joltyszewów*¹ [Елтышевы, 2009], należy podkreślić, że na literacki dorobek pisarza składa się wiele opowiadań, opowieści i powieści, które są regularnie publikowane zarówno na łamach rosyjskich czasopism literackich², jak i w wersjach książkowych. Sienczin jest też autorem szkiców oraz artykułów poświęconych współczesnej rosyjskiej literaturze, a także problematyce społecznej, m.in. takich jak *Рассыпанная мозаика* [2008], *Не стать насекомым* [2011], *Тёплый год ледникового периода* [2013], *По пути в Лету* [2015].

Niektórzy badacze dostrzegają wyraźnie autobiograficzny charakter prozy Sienczina [np. Wołodźko-Butkiewicz 2004, 267; Supa 2014, 120; Pańkowska 2015, 109; Roman-Rawska 2020, 133], przytaczając w tym kontekście najczęściej trzy opowieści zatytułowane kolejno: *Minus* [Минус, 2002], *Nubuk* [Нубук, 2003] i *Naprzód i w górę na wyczerpanych bateriach* [Вперед и вверх на севших батарейках, 2008], dlatego na wstępie nieco miejsca poświęcimy podstawowym informacjom na temat życiorysu pisarza.

Roman Walerjewicz Sienczin urodził się 2 grudnia 1971 roku w położonym nad Jenisejem mieście Kyzyl, stolicy Republiki Tuwy. Po zdaniu matury w roku 1989 i nieudanej próbie podjęcia studiów na Uniwersytecie Nowosybirskim przyszedł pisarz wyjechał do Sankt Petersburga, wtedy jeszcze noszącego nazwę Leningrad. Wkrótce jednak został powołany do wojska, służbę odbył w Karelii, na granicy fińsko-rosyjskiej, jako żołnierz Wojsk Ochrony Pogranicza (погранвойска). Po zakończeniu zasadniczej służby wojskowej Sienczin wrócił w rodzinne strony i rozpoczął studia w Instytucie Pedagogicznym, jednak ich nie ukończył. W 1994 roku, w związku z konfliktami narodowościowymi, będącymi efektem rozpadu ZSRR, wraz z rodzicami przeprowadził się z Tuwy do wsi Wostocznoje, nieopodal Minusińska, w Kraju Krasnojarskim. Pisarz wraca pamięcią do tych wydarzeń w szkicu z 2012 roku zatytułowanym *Tuwa* (Тува):

¹ Roman Sienczin. 2009. *Rodzina Joltyszewów*. Przeł. Hornung M. Warszawa: Noir sur Blanc.

² Pełny spis publikacji, które regularnie, w całości lub fragmentach, ukazują się na stronach rosyjskich czasopism literackich, można znaleźć na: <https://magazines.gorky.media/authors/sl/roman-senchin>.

В 1992-1993-м по мосту через Енисей в сторону Красноярского края ехали и ехали «КамАЗы», груженные коричневатými контейнерами с имуществом, в газетах печатались длиннющие столбцы объявлений о продаже имущества, недвижимости. Точных данных, сколько выехало из республики в 1990-1993 годах (период наибольшей напряженности), да и позже, нет [Сенчин 2012, 34].

(...) теперь это «зона кричащей нищеты, безработицы и стагнации». (...) в какой-то момент вдруг оказалось, что заниматься земледелием и животноводством в Туве невыгодно, добывать асбест и кобальт, древесину не к чему. Совхозы, леспромхозы, комбинаты уничтожили, людей бросили на произвол судьбы [Сенчин 2012, 59].

Ważnym momentem w pisarskiej karierze Romana Sienczina było spotkanie z poetką Natalią Achpaszewą (ur. 1960), która zachęciła go do nawiązania kontaktu z Instytutem Literackim im. M. Gorkiego, co zaowocowało podjęciem przez początkującego pisarza studiów w tejże uczelni i ich terminowym ukończeniem w 2001 roku. W czasie studiów Sienczin poznał swoją pierwszą żonę, poetkę, obecnie również blogerkę Jelizawietę Jemieljanową, która, podobnie jak on, pochodzi z Syberii. Po rozstaniu z pierwszą żoną, z którą pisarz ma dwie córki, a jedna z nich, Dasza, stała się prototypem bohaterki *Czego wy chcecie?* [*Чего вы хотите?*, 2013], Sienczin ożenił się powtórnie. Jego obecna żona Jarosława Pulinowicz (ur. 1987) jest absolwentką prowadzonej przez Nikolaja Koladę Akademii Teatralnej w Jekaterynburgu, dramatopisarką młodego pokolenia, której sztuki były wystawiane w Rosji, Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Niemczech i w Polsce. Monodramy jej autorstwa *Marzenie Nataszy* i *To ja wygrałam* w tłumaczeniu Agnieszki Lubomiry Piotrowskiej wystawił w 2012 roku Teatr Powszechny im. Zygmunta Hübnera w Warszawie, a w roku 2013 Teatr im. Stefana Jaracza w Łodzi. Na początku 2017 roku Sienczin i Pulinowicz przeprowadzili się z Moskwy do Krasnojarska.

Od drugiej połowy lat 90. XX wieku proza Sienczina zaczęła pojawiać się w czasopiśmie literackich: „Знамя”, „Октябрь”, „Новый мир”, „Дружба народов”, „Сибирские огни”, „Континент”, „Урал”, „Нева”, „Наш современник”. W 2005 roku dwa opowiadania pisarza *Za spotkanie (За встречу)* i *Łyżka cukru (Ложка сахара)* opublikowało syberyjskie czasopismo „День и ночь” w dziale: *Biblioteka Współczesnych Opowiadań*.

Książkowym debiutem Sienczina jest wydany w 2001 roku zbiór zatytułowany *Ateńskie noce (Афинские ночи)*, za który uhonorowano pisarza nagrodą „Eureka”. Rok wcześniej tytułowe opowiadanie ukazało się w dziewiątym numerze czasopisma „Знамя”. Jego szczegółową analizę przedstawił na łamach wydawanego od 1958 roku tygodnika „Литературная Россия” pisarz i literaturoznawca Aleksandr Rekiemczuk (podczas studiów w Instytucie Literatury im. M. Gorkiego w Moskwie Sienczin uczestniczył w prowadzonym przez niego seminarium). Jego zdaniem fabuła opowiadania nawiązuje do modelu folklorystycznego, do utworów wyzyskujących motyw podróży, której celem jest dotarcie

do krainy szczęśliwości³. W opinii Rekiemczuka pisarz mistrzowsko buduje kulminacyjny epizod opowiadania [Рекемчук 2013, 33]⁴, a zwiokrotnienie scen finałowych – utwór ma trzy takie sceny – uważa za oryginalne rozwiązanie kompozycyjne. Jego zdaniem *Ateńskie noce* potwierdzają prozatorski kunszt Sienczina, pisarską odwagę przejawiającą się w rezygnacji z zasad tradycyjnego budowania fabuły: „Феномен Сенчина заключается помимо прочего в том, что правила писаны не для него. Он не замолчит, покуда не выскажется до конца, покуда не расскажет всей правды” [Рекемчук 2013, 33].

Opowiadanie wysoko oceniła również Irina Rodnianskaja, która uważa, że dzięki minimalistycznemu wykorzystaniu środków artystycznego wyrazu oraz sięgnięciu po zwyczajną, „płaską” tematykę codzienności, utwór staje się niemal „fizjologiczny”, „naturalistyczny”, „czernuszy”. Dalekie od dydaktyzmu i szokującego immoralizmu, przeniknięte głęboką refleksją opowiadanie Sienczina posiada moc oddziaływania na czytelnika [Роднянская 2001, online].

Z opinią Iriny Rodnianskiej nie zgadza się Aleksandr Agiejew, nazywając prozę Roman Sienczina człowiekonienuawistną (человеконенавистническая). Mikroanaliza tekstu pokazuje, zdaniem krytyka, że twórca gra językiem po to tylko, aby kłamać, tzn. przekonywać czytelnika, iż świat jest do niczego, a ludzie, wszyscy bez wyjątku, podli [Агеев 2013, 41]⁵. Autorką nieprzychylniej opinii o debiutanckim zbiorze opowiadań Romana Sienczina jest również Swietłana Rudienko. Jej zdaniem pisarz pozornie portretuje różne warstwy rosyjskiego społeczeństwa, w istocie zaś tworzy galerię moralnych potworów, zdegenerowanych indywidualiów. Wszystkie wykreowane przez niego postaci dają się sprowadzić do wspólnego mianownika – ludzi ciągle pijanych, zatabaczonych, zatrutych używkami i przytłoczonych nieustannymi myślami o samobójstwie. Rudienko odmawia Sienczinowi pisarskiej sprawności i wysuwa pod jego adresem zarzut literackiego zapóźnienia w porównaniu z tym, co proponują współcześnie literatura francuska i angielska, które porzuciły czernuchę i nastroje neonihiistyczne [Руденко 2013, 39]⁶.

³ W tym kontekście warto przytoczyć ustalenia polskiej badaczki Anny Skotnickiej, analizującej powieść *Rodzina Joltyszewów*: „W konstrukcji obrazu człowieka w powieści Sienczina uderza to, że w planie postaci horyzont interpretacyjny dla ich postaw mogłaby stanowić z jednej strony bajka utożsamiana w potocznym rozumieniu z utopią, z drugiej – antyczna literatura lub bylina jako model postaw heroicznych” [Skotnicka 2020, 77-78].

⁴ Recenzja pochodzi z 2001 r. [„Московский литератор”, 2001, июль]. W swoich dalszych ustaleniach powołuję się m.in. na artykuły krytycznoliterackie, które pierwotnie ukazały się w wielu różnych rosyjskich czasopismach literackich: „Знамя”, „Новый мир”, „Дружба народов”, „Литературная газета”, „Вопросы литературы”, „Континент”, „Сибирские огни”, „Урал”, „Литературная Россия”, „Волга”, „Независимая газета” i in., w latach 1997-2013, a następnie opublikowane zostały w zbiorze i z wprowadzeniem autorstwa Wiaczesława Ogryzko [zob. *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. 2013. Москва: Литературная Россия]. Każdorazowo w przypisie dolnym wskazuje rok pierwszej publikacji artykułu, tytuł czasopisma, w którym się ukazał, oraz numer lub miesiąc wydania, zgodnie z informacją zawartą we wskazanym źródle.

⁵ „Русский журнал” 2001, 25 сентября.

⁶ „Московский литератор” 2001, июнь.

Wiaczesław Ogryzko, we wprowadzeniu do zbioru artykułów krytycznoliterackich poświęconych twórczości Romana Sienczina i opublikowanych w 2013 roku pod wspólnym tytułem *Wszystko o Sienczinie. W labiryncie krytyki (Все о Сенчине. В лабиринте критики)*, wspomina, że po ukazaniu się *Ateńskich nocy* wybuchł skandal. Niektórzy komentatorzy współczesnego życia literackiego w Rosji oskarżyli debiutującego pisarza o szerzenie oszczerstw na temat rosyjskiego narodu za to jedynie – jak pisze broniący pisarza Ogryzko – że ośmielił się powiedzieć niewygodną prawdę o doświadczeniach swojego pokolenia [Огрызко 2013, 7].

Po książkowym debiucie coraz częściej zaczęto mówić o Sienczinie jako przedstawicielu realizmu, jednak termin ten opatrywano początkowo różnymi przymiotnikami: nowy realizm, odnowiony realizm, realizm społeczny lub krytyczny realizm społeczny. Odmienny pogląd przedstawiał w tej kwestii Konstantin Komarow, stwierdzając, że definiowanie prozy Romana Sienczina w kategoriach nowego realizmu jest chybione, gdyż pozbawione merytorycznego uzasadnienia. Nowy realizm krytyk określa mianem „wielkiej fikcji”, dyskusje o nim uważa za bezproduktywne, a pisarza za jednego z wielu twórców funkcjonujących samodzielnie: „«Нового реализма» нет. Есть ряд самостоятельных писателей. Близких по эстетическим установкам. Самым крупным из них на сегодняшний день представляется именно Сенчин” [Комаров, online]. Początkowe wątpliwości badaczy współczesnego rosyjskiego procesu literackiego odnośnie do trafności i zasadności użycia terminu „nowy realizm”⁷ ustąpiły z czasem miejsca badaniom o charakterze syntezy, co potwierdza m.in. najnowsza publikacja polskiej literaturoznawczyni Katarzyny Roman-Rawskiej zatytułowana *Nowy realizm w rosyjskim polu literackim po 1991 roku. Literatura i polityka*. Zgodnie z deklaracją autorki jest to kompleksowe, interdyscyplinarne omówienie i objaśnienie procesu kształtowania się rosyjskiego nowego realizmu, który definiuje ona jako jeden z najnowszych nurtów literatury rosyjskiej [Roman-Rawska 2020, 8]. Autorka określa Romana Sienczina, podobnie jak Siergieja Szargunowa i Zachara Prilepina mianem paradygmatycznego nowego realisty, a sam nowy realizm charakteryzuje w kategoriach zjawiska z jednej strony wykazującego wewnętrzną spójność, z drugiej zaś niejednorodnego, co wynika ze sprzeczności postaw reprezentowanych przez poszczególnych pisarzy tego nurtu [Roman-Rawska 2020, 144 i 171-180]. Warto dodać, że Sienczin, komentując trwającą od końca lat 90. XX wieku dyskusję toczącą się wokół terminu nowy realizm, wyjaśnia, iż posługiwał się nim dla określenia specyfiki własnej twórczości w momencie wejścia do literatury. Stwierdza też, że pisarze identyfikujący się z nowym realizmem nigdy nie tworzyli ugrupowania literackiego, nie prowadzili dyskusji na temat problematyki czy poetyki swoich utworów:

⁷ Zob. np. poglądy i opinie kilkudziesięciu rosyjskich pisarzy, krytyków i literaturoznawców [Новый реализм: за и против... 2007].

(...) никакой такой группы писателей типа серапионовых братьев никогда не было, чтобы мы собирались и обсуждали: что нам писать, как писать. Судьба как-то свела нас, многих из нас, вместе на некоторое время, но литературный вопрос мы не обсуждали [Сенчин 2016, 114-115].

Badacze twórczości autora *Deszczy w Paryżu* [*Дождь в Париже*, 2018], czy to pozytywnie oceniający jego pisarstwo, czy też odmawiający mu literackiego talentu, jak czyni np. Waleria Pustowaja („В его произведениях нет ощущения творящей авторской личности, нет символизации, меткости, мысли, обобщения, это почти домашние съемки, почти околоскусство” [Пустовая 2004a, online]), zgodnie wskazują na wyjątkowo pesymistyczny wymiar jego prozy. Sienczin nazywany jest: pisarzem mrocznym [Татаринов 2013, 363]⁸, autorem depresyjnych opowiadań o biednych ludziach [Данилкин 2013a, 207]⁹, najsmutniejszym współczesnym rosyjskim realistą [Решетников 2013, 259]¹⁰, zdolnym zabić w człowieku wiarę w życie i własny kraj [Фролов 2013, 335]¹¹; twórcą prozy, której ponadczasowa wartość wynika z jej depresyjności, przyjmującym punkt widzenia człowieka znajdującego się na socjalnym dnie, od którego nie sposób się odbić [Бойко 2013, 201]¹²; jedynym pisarzem, wiedzącym jak przetłumaczyć absurdalność życia we współczesnej Rosji na język literatury [Данилкин 2013b, 226-227]¹³; okrutnym i bezlitosnym kronikarzem strasznej egzystencji zwykłego człowieka [Журов 2012, online].

Ważnym i stale obecnym obszarem badawczych dociekań poświęconych prozie Sienczina pozostaje bohater jego utworów. Zgodnie z opiniami rosyjskich literaturoznawców pisarz portretuje człowieka radzieckiego i poradzieckiego [Татаринов 2010, online]; najprawdziwszy typ socjalny, o którym od dawna nie wspominała ani rosyjska literatura, ani krytyka [Беляков 2009, online]. Bohater jego utworów postrzegany jest jako apatyczny [Пустовая 2009b, online], pozbawiony wyboru i nieodczuwający żadnych pozytywnych emocji [Сафронова 2012a, online]. To człowiek zmęczony i obojętny wobec siebie i swojego losu [Неверов 2013, 56], bezsilny, rozczarowany, starający się przyzwyczaić do życia, jakie wie dzie, dążący do mimikry, stania się takim jak wszyscy [Рудалев 2013, 446]¹⁴, który kieruje się w życiu motywacją wyłącznie negatywną [Корнейчук 2013, 453]¹⁵. Jelena Pogoriełaja analizując powieść *Nic straszного* [*Ничего страшного*, 2007], stwierdza, że bohaterem prozy pisarza jest stracone pokolenie, przeciętni obywatele, mieszkańcy prowincji, niepotrafiący odnaleźć się w nowej rzeczywistości, w realiach życia, jakie przyniósł rozpad radzieckiego imperium:

⁸ „Литературная Россия” 2010, 24 декабря.

⁹ „Афиша” 2007, 18 января.

¹⁰ „Взгляд” 2010, 10 февраля.

¹¹ „Бельские просторы” 2010, No 1.

¹² Послесловие к книге: Р. Сенчин. 2006. *День без числа*. „Литературная Россия”.

¹³ „Афиша” 2008, 3 марта.

¹⁴ „Литературная газета” 2012, No 14, 4 марта.

¹⁵ „Русский журнал” 2012, 21 июня.

Герой Сенчина замыкает собой ряд героев так называемого «lost generation» конца восьмидесятых, поколения раннего бунта и взрыва – и столь же ранней усталости, отчуждения от жизни, вывернувшейся из-под ног. (...) ни опоры, ни поиска. Серые кварталы многоэтажек в провинции, серые комнаты в общежитии, где все «бухают, блюют, никто ничем не занимается (...) серая и, в сущности, безнадежная жизнь маргиналов по всей безнадежной стране [Погорелая 2008, online].

Bohater prozy Romana Sienczina jest przedmiotem analiz i interpretacji również grona polskich badaczek najnowszej literatury rosyjskiej, m.in. Katarzyny Roman-Rawskiej, Anny Skotnickiej, Ewy Pańkowskiej, Wandy Supy. Pierwsza z wymienionych stwierdza, że w centrum uwagi pisarza pozostaje niezmiennie podmiot pasywny. Jego bohaterowie to ludzie słabi, pozbawieni charyzmy i jakiegokolwiek inicjatywy, przeciętni, często neurotyczni i introwertyczni [Roman-Rawska 2020, 176].

Z kolei Skotnicka analizując powieść *Rodzina Joltyszewów*, dowodzi, że w utworze odnajdujemy „wariant człowieka opancerzonego, a więc wyobcowanego, pozbawionego kontaktu z innymi i swoim wnętrzem” [Skotnicka 2020, 72]. Studiując specyfikę narracyjną utworu, którą wyróżnia zapis emocji i afektów bohaterów, badaczka konkluduje, że sposób, w jaki bohaterowie odbierają świat i samych siebie „wyróżnia zatwardziały pesymizm: wszystko, co się z nimi dzieje, postrzegają jako katastrofę, ślepy zaulek, pułapkę, sytuację bez wyjścia” [Skotnicka 2020, 77]. W podobnym kluczu bohaterów powieści *Rodzina Joltyszewów* interpretuje Pańkowska, stwierdzając, że jest to obraz człowieka pozbawionego energii i siły, aby podjąć jakąkolwiek aktywność, działanie. Życie jawi mu się niczym pułapka, z której nie jest w stanie się wydostać:

Сенчину важно показать судьбу не сильной личности с четкой жизненной целью, а человека, не отличающегося пафосом активности, человека с размытыми, невнятными ориентирами, который не в состоянии принимать решения, делать выбор, т.е. активно менять свою жизнь и положительно влиять на окружающую действительность [Pańkowska 2015, 111].

Supa dochodzi do wniosku, że literackie biografie bohaterów Sienczina ilustrują procesy i zjawiska zachodzące w postradzieckim społeczeństwie. Jej zdaniem pisarza interesują najczęściej „ludzie mali, dalecy od spraw wielkich, bezradni wobec naporu życiowych problemów, w tym nieznanym im wcześniej zjawisk, ulegający brutalizacji demonicznej wręcz codzienności, albo pozbawieni wszelkich skrupułów moralnych kombinatory i karierowicze” [Supa 2014, 124]. Co istotne, Supa zauważa zmieniający się z czasem w prozie Sienczina sposób kreowania bohaterów: we wczesnych utworach pisarz tworzy postaci o oszczędnym modelu przeżywania, natomiast w utworach późniejszych, które charakteryzuje zredukowana zdarzeniowość, mamy do czynienia z postaciami o wielowymiarowym i pogłębionym portrecie psychologicznym [Supa 2014, 124].

Powieść *Rodzina Joltyszewów*, która ukazała się najpierw na łamach czasopisma „Дружба народов” (nr 3 i 4/2009), a następnie w 2010 roku

w wersji książkowej, nakładem moskiewskiego wydawnictwa Эксмо, przez wielu rosyjskich krytyków literackich i literaturoznawców określana jest mianem najlepszego utworu w dorobku pisarza. Takiego zdania jest np. Andriej Nemzer, który podkreśla, że w tym utworze Romanowi Sienczinowi udało się zajrzeć w najstraszniejsze ludzkie losy [Немзер 2013, 257]¹⁶. Lew Daniłkin nazywa *Rodzinę Joltyszewów* odwrotnością *Robinsona Crusoe*, powieścią ukazującą degradację ludzkiej duchowości, krach indywidualności i inicjatywności człowieka, ale także utworem diagnozującym współczesną rosyjską wieś, która staje się niczym więcej jak tylko gettem dla przegranych [Данилкин 2013с, 287]¹⁷. W innym tonie o powieści wypowiada się Ilia Kiryłłow, dla którego podstawowym odczuciem pozostającym po lekturze prozy pisarza, w tym również *Rodziny Joltyszewów*, jest nuda wynikająca z monotonnej intonacji, językowego ubóstwa, powtarzalności opisywanych emocji i zdarzeń [Кириллов 2013, 294]¹⁸. Jewgienij Jermolin nazywa powieść paradygmatem współczesnej Rosji, wyrokiem wydanym na postradzieckie społeczeństwo, w którym nie istnieją żadne pozytywne siły. Portretowani w utworze ludzie są ubodzy duchowo i materialnie, samotni, pozbawieni litości dla innych, okrutni i nieszczęśliwi [Ермолин 2013, 256]¹⁹. Powieść, zgodnie z określeniem Jeleny Pogoriełoj, jest przykładem psychologicznej rzezi, utworem przestroga, który winien zostać zekranizowany, by zwiększyć szanse zapoznania się z nim [Погорелая 2009, online]. Zdaniem Aleksandra Jewdokimowa powieść to jeden z najlepszych przykładów współczesnej rosyjskiej literatury o tematyce społecznej, której autor nie delectuje się potwornościami, nie epatuje histerią, lecz pokazuje, że potrafi pisać o sprawach i rzeczach tyleż potwornych, co prawdziwych i czynić to bez afektacji oraz z dużą znajomością realiów [Евдокимов 2010, online]. Dmitrij Oriechow porównuje *Rodzinę Joltyszewów* do *Lady Makbet powiatu mceńskiego* Nikołaja Leskowa. Przedstawioną w powieści rzeczywistość nazywa światem, w którym żyjący zazdroszczą umarłym, a wieś, w której rozgrywa się akcja – miniaturą Rosji. Krytyk wysoko ocenia umiejętności pisarskie Sienczina, podkreślając, że tę przerażającą opowieść prozaik snuje niespiesznie, w sposób mądry, z precyzją i opanowaniem doświadczonego patologa sądowego, który wykonał już niejedną autopsję [Орехов 2010, online]. W nieco odmiennym paradygmacie interpretacyjnym umieszcza *Rodzinę Joltyszewów* wybitna rosyjska krytyk literacka Irina Rodnianskaja, twierdząc, że Roman Sienczin stworzył utwór rozwiewający iluzję, jakoby moralny upadek rosyjskiego społeczeństwa rozpoczął się wtedy, gdy kodeks moralny budowniczych komunizmu zamieniono kultem pieniądza. Anomia zaczęła się, zdaniem Rodnianskiej, dużo wcześniej – jej źródło tkwi w radzieckiej przeszłości, kiedy na całe dziesięciolecia usunięto ze świadomości kolejnych pokoleń Rosjan pojęcia takie jak wina, grzech, skrucza,

¹⁶ „Время новостей” 2009, 8 октября.

¹⁷ „Афиша” 2009, 29 сентября.

¹⁸ „День литературы” 2009, No 8.

¹⁹ „Континент” 2009, No 141.

miłosierdzie, miłość bliźniego. Kiedy zmieniła się rzeczywistość i ludzie mogą kierować się własnym sumieniem, okazuje się, że jest ono kalekie i niezdolne do reakcji. I na tym właśnie, zdaniem badaczki, polega główna rosyjska katastrofa: „Как только разошлись скрепы внешнего порядка и люди больше, чем раньше, оказались предоставлены водительству собственной совести, выяснилось, что она увечена и недееспособна” [Роднянская 2010, online].

Autor *Rodziny Joltyszewów* przekonuje, że nie spodziewał się takiego rezonansu i ożywionej dyskusji wokół powieści: „для меня самого это удивительно. Но такой резонанс широкий, до сих пор продолжающийся, для меня стал неожиданностью” [Сенчин 2016, 116].

Od momentu ukazania się *Rodziny Joltyszewów* wielu rosyjskich krytyków śledzących pisarską karierę Sienczina zaczyna formułować pod adresem jego prozy sądy i opinie o charakterze syntezy. Należy do nich np. Alisa Ganijeva, według której pomimo upływu czasu główne markery prozy pisarza pozostają niezmiennie, a są nimi: mroczność, brutalna realizmowość i atmosfera beznadziejności. Zdaniem badaczki nadrzędną tematyką prozy Sienczina pozostaje współczesne niewolnictwo, skutkujące udręczeniem człowieka warunkami, w jakich przyszło mu żyć, wynikająca z tego ludzka inercja, bezwolność i zachowawczość oraz stopniowa i pogłębiająca się degradacja rosyjskiego społeczeństwa [Ганиева 2010, online]. Zdaniem Aleksandra Żurowa utwory pisarza są wyrazem egzystencjalnego przerażenia zwykłego człowieka, niezdolnego zrozumieć, co się z nim dzieje, ponieważ sam nieustannie się boi i zasłania codziennymi przyjemnościami oraz niepokojami [Журов 2012, online]. Z kolei zdaniem Swietłany Szyszkowej-Szypunowej, pisarki chętnie komentującej rosyjskie wydarzenia literackie, w utworach Romana Sienczina nikt nikogo nie kocha, dzieci nie kochają swoich rodziców i im nie współczują; rodzice tak samo traktują swoje dzieci i wnuki; żony nie znoszą swoich mężów, a mężowie żon. Koledzy i znajomi kierują się zazdrością, gardzą sobą nawzajem i bezceremonialnie wykorzystują. Taki sposób funkcjonowania przenosi się na szersze kręgi: relacje z dalszymi znajomymi i sąsiadami. W opinii Szyszkowej-Szypunowej autor *Minusa* portretuje określony rodzaj ludzi – tych, którzy nie potrafią odnaleźć swojego miejsca w nowej rosyjskiej rzeczywistości. Ich konstytucja wewnętrzna to spadek po epoce radzieckiej. Nie uczyła ona samodzielności i przyzwyczaiła ludzi do tego, by o nic szczególnie się nie martwić, a jedynie żyć „za pazuchą” państwa. Jednocześnie pisarka podaje w wątpliwość, by prozaik tworzył obiektywny obraz rosyjskiego społeczeństwa epoki poradzieckiej, ponieważ nawet wśród tych, którzy nie radzą sobie w nowych realiach, są ludzie żyjący inaczej, niż pokazuje to Sienczin. Ci jednak, jej zdaniem, albo pisarza nie interesują, albo są mu obcy:

Но ведь среди тех, кто «не смог», не все же превратились в таких, как герои Сенчина – алкоголиков, лентяев и нытиков. Большинство, не нажив или даже принципиально чужаясь богатства, ведут, тем не менее, вполне достойный

и нравственно здоровый образ жизни. Но Сенчину такие герои то ли неинтересны, то ли чужды [Шишкова-Шипунова 2012, 462]²⁰.

Jurij Korniejczuk podejmuje inną kwestię, stwierdza bowiem, że główne niedomaganie prozy Romana Sienczina, wszystkich kolejnych jego opowieści i powieści, polega na tym, iż niezwykle trudno jest je od siebie odróżnić, ponieważ różnice między poszczególnymi utworami sprowadzają się jedynie do wykorzystanego przez pisarza materiału. Według niego metoda twórcza Sienczina jest oryginalna – prozaik pisze tak źle, tak antyartystycznie, że może to powodować u czytelnika rodzaj niezrozumiałego „haju”: „это вызывает необъяснимый, казалось бы, кайф” [Корнейчук 2013, 451]²¹. Zdecydowanie odmienny pogląd na temat prozatorskich dokonań autora *Lodu pod nogami* (*Лед под ногами*) prezentuje Oriechow, który uważa, że powieści Sienczina powinny znaleźć się na liście lektur obowiązkowych przeznaczonych dla „kremlowskich gaduł”, aby przeczytali i zobaczyli, jaką zbudowali w Rosji „wolność” i „demokrację” [Орехов 2010, online].

Jedną z kwestii często poruszanych w ramach dyskusji o pisarstwie Sienczina i również ilustrująca odmienne punkty widzenia reprezentowane przez badaczy dotyczy języka jego prozy²². Do krytyków jednoznacznie negatywnie oceniających tę twórczość, w tym również idiolekt kreowanych postaci, należy Igor Frołow, który nazywa pisarza „lumpenliteratem”. Jego zdaniem autorowi *Nubuka* (*Нубук*) brakuje literackiego słuchu i artystycznego zamysłu, a nieobecność jakichkolwiek środków literackiego wyrazu sprawia, że język jego utworów pozostaje ubogi, martwy i pusty:

У него нет языка, нет творческого возбуждения (...) Инструмент старого или нового реализма – не мертвый и пустой, как старое осиное гнездо, язык. (...) Ни одного сравнения, даже самого примитивного. (...) Это отрицательная степень письма, – возведенное в нее слово становится меньше единицы, устремляясь к нулю [Фролов 2013, 333]²³.

Z tą opinią polemizuje Jelena Safronowa, która uważa, że literacki minimalizm Romana Sienczina jest świadomie obroną przez niego metodą twórczą, służącą jasnemu wyrażeniu myśli:

Фролов полагает, что это – признаки скудости художественных средств (...). Думаю, нет. Весь этот «литературный минимализм» – сознательно выбранная метода, чтобы отразить именно то, что хочется отразить; это авторская воля (...) а не слабость речевого и понятийного аппарата [Сафронова 2012b, online].

Wartym odnotowania elementem wypowiedzi rosyjskich krytyków na temat twórczości Sienczina jest również próba uchwycenia i wskazania podobieństwa

²⁰ „Москва” 2012, No 8.

²¹ „Русский журнал” 2012, 21 июня.

²² Kwestie związane z językiem prozy Sienczina omawiam bardziej szczegółowo w innych publikacjach [Jastrzębska 2016a; 2016b].

²³ „Бельские просторы” 2010, No 1.

jego prozy do utworów innych pisarzy rosyjskich. Natalia Iwanowa, pełniąca funkcję zastępcy redaktora naczelnego periodyku „Znamia”, na którego łamach utwory Romana Sienczina goszczą szczególnie często, komentując bieżące tendencje w literaturze rosyjskiej, zauważa funkcjonowanie w niej „licznych spadkobierców różnych literatur”. Jako reprezentanta owej tendencji wymienia m.in. Sienczina. Kontekst, w jakim badaczka umieszcza jego nazwisko, daje podstawy do twierdzenia, że w jej opinii pisarz jest kontynuatorem tradycji realistycznej w literaturze rosyjskiej. Zdaniem Iwanowej w utworach *Rodzina Joltyszewów*, *Lód pod nogami* (*Лед под ногами*), *Persen* (*Персен*) Sienczin ukazuje rozpad dotychczasowej moralności, degradację społeczeństwa i rodziny, życie pogrążonych w depresji pracowników korporacji, uczciwie portretując tym samym „nowego rosyjskiego bohatera” [Иванова 2012, online]. Niemal 10 lat wcześniej badaczka ta formułuje pogląd, zgodnie z którym wiele łączy prozę Romana Sienczina i Wiktora Astafiewa oraz Borysa Jekimowa. Jednak w odróżnieniu od nich, podobnie jak i od wszystkich twórców „narodowych”, autor *Nubuka* nie dostrzega żadnych plusów opisywanej rzeczywistości, nie znajduje w niej żadnych pozytywów:

Да, есть и общее у Сенчина с Астафьевым (...) и с Екимовым: трезвый взгляд на провинциальную убогость. (...) В отличие от Астафьева, от Екимова, от других „народных” писателей, совсем нет плюса, позитива (у Астафьева этот плюс в природе, спасительной красоте и мудрости; у Екимова в сноровистости и честности, присущих человеку в принципе [Иванова 2003, 466].

Andriej Miroszkin w recenzji zbioru powieści, opowieści i opowiadań, noszącego tytuł jednego z zawartych tam utworów: *Naprzód i do góry na wyczerpanych bateriach* (*Вперед и вверх на севших батарейках*), porównuje przerażający nastrój utworów Romana Sienczina do tego, który towarzyszy lekturze utworów Leonida Andriejewa: „Проза эта страшноватая, царапающая, местами под Леонида Андреева” [Мирошкин 2013, 224]²⁴. Na obecność nawiązań do opowieści Andriejewa, zatytułowanej *Życie Wasilija Fiwiejskiego*, zwraca uwagę również Aleksiej Tatarinow: „Нет помощи», – к этой идее приходит (...) старший Елтышев, моделью воссозданной судьбы сопоставимый с главным героем андреевского рассказа” [Татаринов 2013, 361]²⁵. Z kolei Jelena Safrona zauważa, że podobieństwo prozy współczesnego rosyjskiego pisarza Władimira Sorokina i Romana Sienczina, polegające na opisywaniu wszelkiego rodzaju okropności, skrywa tak naprawdę głęboką odmienność. Pierwszy opisuje je dla samego opisywania, podczas gdy drugi ukazuje okropieństwa i tragedie w sposób wiarygodny, jako element codzienności: „То бишь реальные настолько, что в них не веришь – их принимаешь и от них содрогаясь” [Сафронова 2012a, online].

²⁴ „Книжное обозрение” 2008, No 8.

²⁵ „Литературная Россия” 2010, 24 декабря.

Nie tylko *Rodzina Joltyszewów* to utwór, który był i jest nadal szeroko komentowany wśród specjalistów. Należy do nich również opublikowana w 2015 roku powieść *Obszar zalewowy* (*Зона затопления*). Jest ona często porównywana do *Pożegnania z Matiorą* [1976] Walentina Rasputina. Różne płaszczyzny analogii i różnic pomiędzy utworami rozpatrują zarówno badacze rosyjscy, jak i polscy. Wśród pierwszych wymienić należy Stanisława Sekrietowa [2015, online], Aleksandra Kotiusowa [2015, online], Darię Gricaienko [2016 online], Władimira Jarancewa [2016, online] i Sergieja Bieliakowa [2016], Natalię Kowtun [2017], z polskich – Aleksandra Wawrzyńczaka [2018] czy Iwonę Zdanowicz [2019]. W kontekście całej twórczości Sienczina, której krytycznoliteracka recepcja często skupiona jest na kwestiach kreacji bohaterów i tkance językowej utworów, warto odnotować opinię autorstwa Kotiusowa. Stwierdza on, że wyróżniającą cechą powieści jest nieobecność głównego bohatera, gdyż jest nim nie człowiek, lecz przybierające różną formę, zgryzota, smutek i nieszczęście, które autor ukazuje w sposób mistrzowski: „она (беда – К.Ж.) описана автором мастерски. Видна каждая черточка, морщинка на лице, жесткий циничный взгляд” [Котюсов 2015, online]. Krytyk wysoko ocenia również słuch językowy pisarza, nazywając utwór powieścią najpiękniejszego rosyjskiego języka, lekturą obowiązkową, dzięki której zachowana zostanie wiedza o tym, jak mówiono dawniej, jaki był język tych, którzy odchodzą: „там с полсотни мало знакомых городскому жителю слов. Уходящий язык. Теряем его вместе с людьми” [Котюсов 2015, online]. Wawrzyńczak dostrzega w powieści Sienczina polemikę z ideami zawartymi nie tylko w *Pożegnaniu z Matiorą*, lecz także w *Pożarze* tego samego autora [Вавжинчак 2018, 74]. Jego zdaniem Sienczin podejmuje w *Obszarze zalewowym* analogiczną do Rasputina problematykę, jednak obraz świata, jaki wyłania się z jego powieści, jest odmiennie skonstruowany. Odchodzi on bowiem od mitopoetyki charakteryzującej obydwie powieści Rasputina i skłania się zdecydowanie w stronę obrazowania współczesnej rosyjskiej rzeczywistości w sposób niemal publicystyczny [Вавжинчак 2018, 75].

Nie tylko odwołania do twórców rodzimych są przedmiotem krytycznoliterackich polemik. Wielu dostrzega w prozie Sienczina cechy pozwalające porównywać ją z twórczością wybitnych przedstawicieli innych literatur. Siergieju Bieliakow docenia realizowalny potencjał utworów pisarza, porównując je do dzieł Honore de Balzaca i Emila Zoli: „Россию девяностых и нулевых будут изучать по рассказам и повестям Сенчина, как мы изучаем Францию XIX века по романам Оноре де Бальзака и Эмиля Золя” [Беляков 2016, online]. Aleksandr Żurow, nazywający autora *Rodziny Joltyszewów* najbardziej rosyjskim pisarzem ostatnich 20 lat (artykuł pochodzi z 2012 roku), dostrzega w jego prozie silnie zindywidualizowaną kontynuację tradycji literackiej, której patronują Henry Miller i Charles Bukowski:

Когда я думаю о Сенчине, в моей голове неизбежно всплывают имена Генри Миллера и Чарльза Буковски. По-своему, очень по-своему, он продолжает эту именно традицию. Однако его проза словно обессилена, она болезненна и бесцветна. (...) У Сенчина нет ничего [2012, online].

Maja Kuczerska w recenzji poświęconej *Informacji* (*Информация*) porównuje tę powieść z dziełami Jeana Paula Sartra i Alberta Camusa, by stwierdzić, że występujący w utworach francuskich egzystencjalistów moment prawdy, Roman Sienczin zamienia w jej parodię:

Момент истины, присутствующий и у Камю, и у Сартра, Сенчин заменяет пародией на него – необычайно сильным и до дрожи достоверным описанием запой, в финале которого герой допивается до «белочки». (...) Русский ужас, русская рулетка, всегда оставляющая игрока в дураках (...) [Кучерская 2013, 417]²⁶.

Orłow w obszernej recenzji jednej z ostatnich, bo opublikowanej w 2018 roku powieści Sienczina zatytułowanej *Deszcz w Paryżu* (*Дождь в Париже*), stwierdza, że podobnie jak w prozie Haruki Mukaramiego mamy tu do czynienia z mnóstwem szczegółów, detali, nazw, tytułów, jednak w powieści rosyjskiego prozaika nie służą one opisywaniu konsumpcji cywilizacyjnego dobrobytu, lecz drobiazgowemu opisaniu rosyjskiej rzeczywistości lat 80. XX wieku. Sienczin tworzy w tej powieści – zdaniem Orłowa – dokument epoki i daje się poznać jako skrupulatny archiwista określonego czasu, a czyni to w sposób bliższy naturalizmowi niż realizmowi: „Сенчин не занимается политологией или вульгарной социологией. Его авторское внимание на ином. Он говорит нам о нас. Скрупулёзное воссоздание на бумаге духа восьмидесятых порою вываливается из реализма в натурализм” [Orłow 2021, online].

Przedstawiona w niniejszym artykule krytycznoliteracka i literaturoznawcza recepcja twórczości Sienczina posiada charakter przeglądowy. Pisarz jest bowiem twórcą, którego kolejne utwory z dużą częstotliwością pojawiają się zarówno w rosyjskich czasopismach literackich, jak i w wersjach książkowych, co wywołuje za każdym razem, chociaż w różnym natężeniu, polemikę w gronie przedstawicieli rosyjskiej krytyki literackiej. Coraz częściej proza Sienczina, laureata kilku prestiżowych nagród literackich, m.in. nagrody „Eureka” i „Bolszaja Kniga”, stanowi również dla literaturoznawców istotny kontekst obserwacji, analiz i interpretacji zjawisk zachodzących w najnowszej literaturze rosyjskiej. Z tych powodów zagadnienie recepcji twórczości prozatorskiej Sienczina jest tematem ciągle aktualnym, co potwierdza chociażby dyskusja, która odbyła się ostatnio (28-29 października 2021) w ramach międzynarodowego seminarium naukowego, poświęconego obrazowi bohatera współczesnej prozy rosyjskiej²⁷.

²⁶ „Ведомости” 2012, 11 января.

²⁷ Międzynarodowe Seminarium Naukowe *Obraz bohatera współczesności w prozie przelomu XX i XXI wieku*, zorganizowane przez Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Katedrę Kultury Słowian Wschodnich, Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Wiktora P. Astafjewa w Krasnojarsku oraz Stowarzyszenie Nauczycieli Akademickich Języka

Bibliografia

- Ageev Aleksandr. 2013. *God 54. Praktičeskââ gastroènterologiâ čtenîâ*. V: *Vse o Senčîna. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Агеев Александр. 2013. *Год 54. Практическая гастроэнтерология чтения*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].
- Ârancev Vladimir. 2016. *Vodnyj mir sovremennoj prozy*. V: <https://magazines.gorky.media/din/2016/2/vodnyj-mir-sovremennoj-prozy.html> [Dostup 15 VI 2021] [Яранцев Владимир. 2016. *Водный мир современной прозы*. В: <https://magazines.gorky.media/din/2016/2/vodnyj-mir-sovremennoj-prozy.html> [Доступ 15 VI 2021].
- Belâkov Sergej. 2009. *Prizrak titulârного sovetnika*. V: https://magazines.gorky.media/novyi_mi/2009/1/prizrak-titulyarnogo-sovetnika.html [Dostup 19 III 2019] [Беляков Сергей. 2009. *Призрак титулярного советника*. В: https://magazines.gorky.media/novyi_mi/2009/1/prizrak-titulyarnogo-sovetnika.html [Доступ 19 III 2019].
- Belâkov Sergej. 2016. *Bol'se čem literatura*. V: <http://uraljournal.ru/work-2016-2-1641> [Dostup 12 V 2021] [Беляков Сергей. 2016. *Больше чем литература*. В: <http://uraljournal.ru/work-2016-2-1641> [Доступ 2 V 2021].
- Vojko Mihail. 2013. *Russkij farš*. V: *Vse o Senčîne. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Бойко Михаил. 2013. *Русский фарш*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].
- Danilkin Lev. 2013a. *Den' bez čîsla*. V: *Vse o Senčîne. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Данилкин Лев. 2013а. *День без числа*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].
- Danilkin Lev. 2013b. *Realističeskie povesti o prostejših organizmah*. V: *Vse o Senčîne. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Данилкин Лев. 2013b. *Реалистические повести о простейших организмах*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].
- Danilkin Lev. 2013c. *Roman, kotoryj sledovalo by vključit' v škol'nuju programmu*. V: *Vse o Senčîne. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Данилкин Лев. 2013с. *Роман, который следовало бы включить в школьную программу*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].
- Ermolin Evgenij. 2013. *Iz obzora žurnal'nyh publikacij*. V: *Vse o Senčîne. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Ермолин Евгений. 2013. *Из обзора журнальных публикаций*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].
- Evdokimov Aleksej. 2010. *Roman Senčîn „Eltyševy“*. V: <http://www.natsbest.ru/award/2010/review/roman-senchin-eltyshevy-2/> [Dostup 11 IV 2020] [Евдокимов Алексей. 2010. *Роман Сенчин „Елтышевы“*. В: <http://www.natsbest.ru/award/2010/review/roman-senchin-eltyshevy-2/> [Доступ 11 IV 2020].
- Frolov Igor'. 2013. *Derevânnnye soldaty Romana Senčîna*. V: *Vse o Senčîne. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Фролов Игорь. 2013. *Деревянные солдаты Романа Сенчина*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].
- Ganieva Alisa. 2010. *Serym po seromu*. V: <http://magazines.russ.ru/voplit/2-10/3/ga9.html> [Dostup 12 II 2018] [Ганиева Алиса. 2010. *Серым по серому*. В: <http://magazines.russ.ru/voplit/2-10/3/ga9.html> [Доступ 12 II 2018].

- Gricaenko Dar'á. 2016. *Èho s Matery*. V: <https://znamlit.ru/publication.php?id=6216> [Dostup 4 VI 2021] [Грицаенко Дарья. 2016. *Эхо с Матеры*. В: <https://znamlit.ru/publication.php?id=6216> [Доступ 4 VI 2021].
- Ivanova Natal'á. 2003. *Skrityj sùžet. Russkaâ literatura na perehode čerez vek*. Sankt-Peterburg: Russko-Baltijskij informacionnyj centr «Blic» [Иванова Наталья. 2003. *Скрытый сюжет. Русская литература на переходе через век*. Санкт-Петербург: Русско-Балтийский информационный центр «Блиц»].
- Ivanova Natal'á. 2012. *Svobodnaâ i svoenravnaâ – ili bessmyslennaâ i umiraúšaa? Zametki ob opredeleniâh svobesnosti*. V: <https://magazines.gorky.media/znamia/2012/7/svobodnaya-i-svoenravnaya-8212-ili-bessmyslennaya-i-umirayushhaya.html> [Dostup 20 V 2020] [Иванова Наталья. 2012. *Свободная и равноправная – или бессмысленная и умирающая? Заметки об определениях свободности*. В: <https://magazines.gorky.media/znamia/2012/7/svobodnaya-i-svoenravnaya-8212-ili-bessmyslennaya-i-umirayushhaya.html> [Доступ 20 V 2020].
- Jastrzębska Katarzyna. 2016a. *Ázyk kak zerkalo soznaniâ postsovetskogo čeloveka. Proza Romana Senčina*. „Studia Litteraria Universitatis Iagellonicae Cracoviensis” 11, z. 4: 257-266 [Jastrzębska Katarzyna. 2016a. *Язык как зеркало сознания постсоветского человека. Проза Романа Сенчина*. „Studia Litteraria Universitatis Iagellonicae Cracoviensis” 11, z. 4: 257-266].
- Jastrzębska Katarzyna. 2016b. „Rodzina Joltyszewów”, czyli przekład „rozchwieirutamy”. „Przegląd Rusycystyczny” 2 (154): 95-112.
- Kirillov Il'á. 2013. *Pohvala bednosti*. V: *Vse o Senčine. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Кириллов Илья. 2013. *Похвала бедности*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].
- Komarov Konstantin. 2011. *Cena čestnosti*. V: <https://magazines.gorky.media/ural/2011/2/czena-čestnosti.html> [Dostup 12 XI 2020] [Комаров Константин, *Цена честности*. В: <https://magazines.gorky.media/ural/2011/2/czena-čestnosti.html> [Доступ 12 XI 2020].
- Kornejčuk Ūrij. 2013. *Proza Romana Senčina kak iscelenie i bolezni*. V: *Vse o Senčine. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Корнейчук Юрий. 2013. *Проза Романа Сенчина как исцеление и болезнь*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].
- Kotúsov Aleksandr. 2015. *Idet beda*. V: <https://magazines.gorky.media/volga/2015/5/idet-beda.html> [Dostup 10 VI 2021] [Котюсов Александр. 2015. *Идет беда*. В: <https://magazines.gorky.media/volga/2015/5/idet-beda.html> [Доступ 10 VI 2021].
- Kovtun Natal'á. 2017. *Istoriorizaciâ mifa: ot «blagoslovennoj» Matery k Pylevo (ob avtorskom dialoge V. Rasputina i R. Senčina)*. „Vestnik Omgpu” 4 (17): 81-87. [Ковтун Наталья. 2017. *Историоризация мифа: от «благословенной» Матеры к Пылево (об авторском диалоге В. Распутина и Р. Сенчина)*. „Вестник ОмГПУ” 4 (17): 81-87].
- Kučerskaâ Majá. 2013. *Progulki trupa*. V: *Vse o Senčine. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Кучерская Майя. 2013. *Прогулки трупа*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].
- Miroškin Andrej. 2013. *Naskal'noe pis'mo*. V: *Vse o Senčine. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Мирошкин Андрей. 2013. *Наскальное письмо*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].
- Nemzer Andrej. 2013. *Naš čužoj monastyr'*. V: *Vse o Senčine. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Немзер Андрей. 2013. *Наш чужой монастырь*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].

- Neverov Aleksandr. 2013. *Žiznežiža*. V: *Vse o Senčine. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Неверов Александр. 2013. *Жизнежижа*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].
- Novyj realizm: za i protiv. Materialy pisatel'skikh konferencij i diskussii poslednih let*. 2007. Moskva: Izdatel'stvo Literaturnogo instituta im. A Gor'kogo [Новый реализм: за и против. Материалы писательских конференций и дискуссии последних лет. 2007. Москва: Издательство Литературного института им. А Горького].
- Ogryzko Vâceslav. 2013. *Beskompromissnost' nadpartijnogo pisatelâ*. V: *Vse o Senčine. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Огрызко Вячеслав. 2013. *Бескомпромиссность надпартийного писателя*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].
- Orehov Dmitrij. 2010. *Roman Senčin «Eltyševy»*. V: <http://www.natsbest.ru/award/2010/review/roman-senchin-eltyshevy-4/> [Dostup 12 III 2020] [Орехов Дмитрий. 2010. *Роман Сенчин «Елтышевы»*. В: <http://www.natsbest.ru/award/2010/review/roman-senchin-eltyshevy-4/> [Доступ 12 III 2020].
- Orlov Daniël'. 2021. «Dožd' v Pariže»: demarkacionnaâ liniâ Senčina. V: <https://godliteratury.ru/articles/2019/10/29/dozhd-v-parizhe-demarkacionnaya-lini> [Dostup 15 VII 2021]. Орлов Даниэль. 2021. «Дождь в Париже»: демаркационная линия Сенчина. В: <https://godliteratury.ru/articles/2019/10/29/dozhd-v-parizhe-demarkacionnaya-lini> [Доступ 15 VII 2021].
- Rańkowska Ewa. 2015. *Mir umiraúšej rossijskoj derevni v tvorčestve «novyh realistov» (na materiale romanov: Sank'â Zachara Prilepina i Eltyševy Romana Senčina)*. „Studia Wschodniosłowiańskie” t. XV [Раńkowska Ewa. 2015. *Мир умирающей российской деревни в творчестве «новых реалистов» (на материале романов: Санкья Зачара Прилепина и Елтышевы Романа Сенчина)*. „Studia Wschodniosłowiańskie” t. XV].
- Rańkowska Ewa. 2017. *Problematika izbrannyh proizvedenij Romana Senčina. (Kratkij obzor kritičeskikh i literaturovedčeskikh statej)*. „Acta Neophilologica” XIX/2 [Раńkowska Ewa. 2017. *Проблематика избранных произведений Романа Сенчина. (Краткий обзор критических и литературоведческих статей)*. „Acta Neophilologica” XIX/2].
- Pogorelaâ Elena. 2008. *Put' čuvstvennosti k duhu*. V: <https://magazines.gorky.media/october/2008/5/put-chuvstvennosti-k-duhu.html> [Dostup 18 III 2019] [Погорелая Елена. 2008. *Путь чувственности к духу*. В: <https://magazines.gorky.media/october/2008/5/put-chuvstvennosti-k-duhu.html> [Доступ 18 III 2019].
- Pogorelaâ Elena. 2009. *Na sevših batarejkah?*. V: <https://magazines.gorky.media/znamia/2009/10/8230-na-sevshih-batarejkah.html> [Dostup 20 V 2021] [Погорелая Елена. 2009. *На северных батареях?*. В: <https://magazines.gorky.media/znamia/2009/10/8230-na-sevshih-batarejkah.html> [Доступ 20 V 2021].
- Pustovaâ Valeriâ. 2004a. *Novoe «â» sovremennoj prozy: ob očišenii pisatel'skoj ličnosti*. В: https://magazines.gorky.media/novyi_mi/2004/8/novoe-ya-sovremennoj-prozy-ob-ochishhenii-pisatel'skoj-lichnosti.html [Dostup 4 X 2020] [Пустовая Валерия. 2004а. *Новое «я» современной прозы: об очищении писательской личности*. В: https://magazines.gorky.media/novyi_mi/2004/8/novoe-ya-sovremennoj-prozy-ob-ochishhenii-pisatel'skoj-lichnosti.html [Доступ 4 X 2020].
- Pustovaâ Valeriâ. 2009b. *Isk malen'komu čeloveku*. V: https://magazines.gorky.media/novyi_mi/2009/12/isk-malenkomu-cheloveku.html [Dostup 25 X 2020] [Пустовая Валерия. 2009b. *Иск маленькому человеку*. В: https://magazines.gorky.media/novyi_mi/2009/12/isk-malenkomu-cheloveku.html [Доступ 25 X 2020].
- Rekemčuk Aleksandr. 2013. *V čužom piru pohmel'e. Fenomen Senčina*. V: *Vse o Senčine. V labirinte kritiki*. Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Рекемчук Александр. 2013. *В чужом пире похмелье. Феномен Сенчина*. В: *Все о Сенчине. В лабиринте критики*. Москва: Литературная Россия].

- В чужом пиру похмелье. Феномен Сенчина. В: Все о Сенчине. В лабиринте критики.* Москва: Литературная Россия].
- Rešetnikov Kirill. 2013. *Na lipovoj noge. V: Vse o Senčine. V labirinte kritiki.* Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Решетников Кирилл. 2013. *На липовой ноге. В: Все о Сенчине. В лабиринте критики.* Москва: Литературная Россия].
- Rodnânskaâ Irina. 2001. *Gamburgskij ežik v tumane. Koe-čto o plohoj horošej literature.* V: https://magazines.gorky.media/novyi_mi/2001/3/gamburgskij-ezhik-v-tumane.html [Dostęp 30 X 2020] [Роднянская Ирина, *Гамбургский ежик в тумане. Кое-что о плохой хорошей литературе.* В: https://magazines.gorky.media/novyi_mi/2001/3/gamburgskij-ezhik-v-tumane.html [Доступ 30 X 2020].
- Rodnânskaâ Irina. 2010. *Rod Atridov.* V: <https://voplit.ru/article/rod-atridov/> [Dostęp 27 VII 2021] [Роднянская Ирина. 2010. *Род Атридов.* В: <https://voplit.ru/article/rod-atridov/> [Доступ 27 VII 2021].
- Roman-Rawska Katarzyna. 2020. *Nowy realizm w rosyjskim polu literackim po 1991 roku. Literatura i polityka.* Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Rudalëv Andrej. 2013. *Alibi tëmного ugla. V: Vse o Senčine. V labirinte kritiki.* Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Рудалёв Андрей. 2013. *Алиби тёмного угла. В: Все о Сенчине. В лабиринте критики.* Москва: Литературная Россия].
- Rudenko Svetlana. 2013. *Fenomen Senčina. Ii otкуда ž eta von'? V: Vse o Senčina. V labirinte kritiki.* Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Руденко Светлана. 2013. *Феномен Сенчина. Или откуда ж эта вонь? В: Все о Сенчине. В лабиринте критики.* Москва: Литературная Россия].
- Safronova Elena. 2012a. *Zver' v poiskah čeloveka.* V: <https://magazines.gorky.media/znamia/2012/4/roman-senchin-izobilie.html> [Dostęp 28 VII] [Сафронова Елена. 2012a. *Зверь в поисках человека.* В: <https://magazines.gorky.media/znamia/2012/4/roman-senchin-izobilie.html> [Доступ 28 VII 2021].
- Safronova Elena. 2012b. *Roman Senčin «Izobilie» (recenziâ).* V: <https://znamlit.ru/archive.html?id=187> [Dostęp 3 VI 2021] [Сафронова Елена. 2012b. *Роман Сенчин «Изобилие» (рецензия).* В: <https://znamlit.ru/archive.html?id=187> [Доступ 3 VI 2021].
- Sekretov Stanislav. 2015. *Obyknovennaâ tragediâ.* V: <https://magazines.gorky.media/druzhba/2015/4/obyknovennaya-tragediya.html> [Dostęp 4 VI 2021] [Секретов Станислав. 2015. *Обыкновенная трагедия.* В: <https://magazines.gorky.media/druzhba/2015/4/obyknovennaya-tragediya.html> [Доступ 4 VI 2021].
- Senčin Roman V. 2012. *Tuva.* Moskva: «Ad Marginem Press» [Сенчин Роман. 2012. *Тува.* Москва: «Ад Маргинем Пресс»].
- Senčin Roman. 2016. *Gde est' svet v konce tonnelâ. Razgovor s romanom Senčinyim. (Besedu vela Katažina Âstšembaska).* „Przeгляд Rusycystyczny” nr 2 (154): 113-120 [Сенчин Роман. 2016. *Где есть свет в конце тоннеля. Разговор с романом Сенчинным. (Беседу вела Катажина Ястшембска).* „Przeгляд Rusycystyczny” nr 2 (154): 113-120].
- Šiškova-Šipunova Svetlana. 2013. *Temnye ugly. V: Vse o Senčina. V labirinte kritiki.* Moskva: Literaturnaâ Rossiâ [Шишкова-Шипунова Светлана. 2013. *Темные углы. В: Все о Сенчине. В лабиринте критики.* Москва: Литературная Россия].
- Skotnicka Anna. 2020. *Szczelina. Bohater współczesnej prozy rosyjskiej i jego świata.* Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Supa Wanda. 2014. *W kręgu problemów rosyjskiego „nowego realizmu”. Proza Romana Sienczina.* „Studia Wschodniosłowiańskie” t. 14: 119-131.
- Tatarinov Aleksej. 2010. *V dialoge so smert'ju.* V: <https://litrossia.ru/item/4836-oldarchive/> [Dostęp 5 III 2019] [Татаринов Алексей. 2010. *В диалоге со смертью.* В: <https://litrossia.ru/item/4836-oldarchive/> [Доступ 5 III 2019].

- Tatarinov Aleksej. 2013. *V dialoge so smert'û. V: Vse o Senčina. V labirinte kritiki.* Moskva: Literaturnâ Rossiâ [Татаринов Алексей. 2013. *В диалоге со смертью. В: Все о Сенчине. В лабиринте критики.* Москва: Литературная Россия].
- Vavžinčak Aleksandr. 2018. «Novyj realizm» kak popytka preodoleniâ mifopoëтики tradicionalizma: Valentin Rasputin i Roman Senčin. «Sibirskij Filologičeskij Forum» 4: 71-80 [Вавжинчак Александр. 2018. «Новый реализм» как попытка преодоления мифопоэтики традиционализма: Валентин Распутин и Роман Сенчин. «Сибирский Филологический Форум» 4: 71-80].
- Wołodźko-Butkiewcz Alicja. 2004. *Od pieriestrojki do laboratoriów netliteratury. Przemiany we współczesnej prozie rosyjskiej.* Warszawa: Wydawnictwo „Studia Rossica”.
- Zdanowicz Iwona. 2019. *Gibnušaâ Atlantida narodnoï žizni v romane Romana Senčina «Zona zatopleniâ».* „Studia Wschodniosłowiańskie” t. 19: 279-300 [Zdanowicz Iwona. 2019. *Гибнущая Атлантида народной жизни в романе Романа Сенчина «Зона затопления».* „Studia Wschodniosłowiańskie” t. 19: 279-300].
- Žurov Aleksandr. 2012. *Samopisec padeniâ.* V: https://magazines.gorky.media/novyi_mi/2012/6/samopisecz-padeniya.html [Dostup 27 VII 2021] [Журов Александр. 2012. *Самописец падения.* В: https://magazines.gorky.media/novyi_mi/2012/6/samopisecz-padeniya.html [Доступ 27 VII 2021].